

Veronika Završki³⁷

1914. GODINA U OSIJEKU U NOVINAMA NARODNA / HRVATSKA OBRANA I SLAVONISCHE PRESSE

Prethodno priopćenje
<https://doi.org/10.59014/XBLZ1208>

Sažetak

U radu se nastoje prikazati neki aspekti osječke svakodnevice u prvoj godini Prvoga svjetskog rata u Osijeku koristeći se novinama Narodna obrana (Hrvatska obrana) i Slavonische Presse. Poseban naglasak u radu stavljen je na odjek atentata i proglašavanja rata kao i na opis nekih važnijih dobrotvornih akcija u gradu. Od početka rata novine su bile važno sredstvo informiranja, prenoseći vijesti o tijeku rata te pozivima, proglasima i naredbama koji su se ticali gradskog života. Tijekom godine novine su redovito opisivale probleme izazvane ratnim stanjem te iznosile vlastite ili upućene im dojmove o ratnoj svakodnevici. Iz osječke je svakodnevice vidljivo da u službu rata nisu stavljeni samo mobilizirani muškarci nego i lokalno stanovništvo, što svjedoči da je rat već u svojoj prvoj godini zahtijevao aktivaciju pozadinske fronte. Ona je uključivala kulturne institucije, školske ustanove te brojne stanovnike koji su ponajviše ulagali trud kako bi pomogli brojnim ranjenim vojnicima i obiteljima mobiliziranih muškaraca u gradu.

Ključne riječi: 1914., Osijek, Prvi svjetski rat

37 Doktorandica na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; Legatours, obrt za usluge u turizmu, veronika161193@gmail.com

Uvod

U radu su predstavljeni određeni aspekti života u Osijeku tijekom prve godine Velikoga rata na temelju onodobnih tiskovina. S obzirom na slabiju istraženost osječke svakodnevice Prvog svjetskog rata u hrvatskoj historiografiji,³⁸ rad je doprinos društvenoj povijesti grada koji je u ratu činio pozadinsku frontu poprilično blizu ratnim događanjima tzv. južnog fronta. Pritom su primarno korištene novine *Narodna/Hrvatska obrana*³⁹ i *Slavonische Presse*⁴⁰ u kojima se, osim vojno-političkih vijesti, redovito moglo čitati o svakodnevnim pojavama gradskog života. Iako pri korištenju novina kao povijesnog izvora postoji opasnost od utjecaja gledišta uredništva ili prevelikog oslanjanja na mišljenja pojedinih novinskih komentatora, novine su danas važan (a u nekim slučajevima i jedini) izvor informacija o širokom spektru života na pozadinskoj fronti tijekom Prvog svjetskog rata. Upravo su zato novine korištene i u drugim znanstvenim radovima koji proučavaju različite aspekte društvenog života i društvenog angažmana tijekom Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj.⁴¹ Premda je početkom rata uvedena stroga cenzura i novine smanjuju svoj obim, njihova je velika prednost činjenica da su vremenski bliske ispričanim događajima

38 Najznačajniji općeniti rad o Osijeku u Prvom svjetskom ratu jest katalog izložbe Državnog arhiva u Osijeku *Život u Osijeku u okolnostima Prvog svjetskog rata* – Vesne Božić Drljače i Danijela Jelaša (Osijek, 2004.), a osim toga postoji nekoliko radova koji su obradili različite specifične ili općenitije teme, poput: *Osječka građanska garda u Prvom svjetskom ratu* – Ante Grubišića, objavljen u Osječkom zborniku (sv. 27, Osijek, 2004., str. 111-119); *Civilni život i aprovizacija u Osijeku i Slavoniji u Prvom svjetskom ratu* – Ivana Balte, objavljen u Zborniku radova konferencije Učesće dobrovoljaca i uloga civilnog stanovništva u Prvom svjetskom ratu (Novi Sad, 2015., str. 1-14); *Zapisi o osječkim vojnim jedinicama u Prvom svjetskom ratu* – Ivana Balte, objavljen u Analima Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku (sv. 17, Zagreb-Osijek, 2001., str. 67-88); *Uloga i značaj organizacije Crvenog križa u Osijeku za vrijeme Prvog svjetskog rata* – Milorada Miškovića i Lazara Stojanovića, objavljen u Zborniku radova Prvog simpozija povijesti zdravstvene kulture Slavonije i Baranje (Osijek, 1982., str. 154-166).

39 *Narodna obrana* bila je dnevni list na hrvatskom jeziku koji je u Osijeku počeo izlaziti 1903. godine. 10. rujna 1914. novine su preimenovane u *Hrvatska obrana*.

40 *Slavonische Presse* bio je dnevni list koji je u Osijeku izlazio od 1885. do 1929. na njemačkom jeziku. Novine su digitalizirane te se mogu pretraživati i čitati na službenoj stranici Muzeja Slavonije u Osijeku.

41 Samo neki od radova koji koriste novine za pisanje o društvenoj povijesti u Prvom svjetskom ratu jesu: *Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti* – Mirjane Jurić, objavljen u *Liberalium* (sv.2, Zagreb, 2009., 121-143); *Za naše junake... Rad dobrotvornih humanitarnih društava u gradu Zagrebu 1914.–1918* – neobjavljena doktorska disertacija Violete Herman Kaurić (Sveučilište u Zagrebu, 2007); knjiga *Zagreb 1914. – 1918. Grad i stanovnici u Velikome ratu* – Marka Vukičevića (Zagreb: Despot infinitus, 2020) objavljena na temelju doktorske disertacije autora.

i doživljajima (Baumgartner, 1981). Zbog multikulturalnog sastava grada Osijeka tog vremena, korištene su novine na njemačkom (*Slavonische Presse*) i hrvatskom (*Narodna/Hrvatska obrana*) jeziku.⁴²

S obzirom na brojne promjene koje su nastale samim proglašenjem rata, u radu se detaljnije obrađuje samo prva ratna godina u gradu, a rad se može i treba proširiti analizom arhivskih izvora. Rad je podijeljen na nekoliko tematskih podnaslova koji ukratko opisuju razvoj događaja važnih za određene aspekte svakodnevnog života poput proglašavanja odluka, djelovanja humanitarnih društava i kulturnih institucija i slično. Svakodnevica je široko područje, stoga je ovaj rad prvenstveno pokušaj prikaza onoga što su novine isticale kao novine ili probleme života izazvane ratnim okolnostima. Iako su nekoliko dana od proglašavanja rata bile primorane najaviti reduciranje svog obima, što se može gledati kao nedostatak, u određenoj mjeri to i prednost za istraživače u potrazi za onovremenim anomalijama i gorućim pitanjima.

Osijek uoči rata

Osijek je uoči Prvog svjetskog rata bio slobodni kraljevski grad koji je predstavljao gospodarsko, prometno, trgovačko, kulturno i prosvjetno središte Virovitičke županije te drugi najveći grad banske Hrvatske (Živaković-Kerže, 1996). Njegovo multikulturalno društvo zrcalilo je duh Austro-Ugarske Monarhije te je 1910. godine imao 38% stanovništva s hrvatskim materinim jezikom i 37% stanovništva s njemačkim materinim jezikom (Červenjak i Živaković-Kerže, 2014). U gradu je 1910. godine živjelo 28 505 stanovnika, od kojih 47% muškaraca i 53% žena (Kolar-Dimitrijević, 1991). Na prijelazu stoljeća Osijek je bio važan subjekt u sustavu nacionalne ekonomije (Živaković-Kerže, 1996). Doduše veleindustrija u gradu bila je u vlasništvu stranog kapitala (Živaković Kerže, 1999), no uoči Prvog svjetskog rata poboljšavala se struktura zaposlenih u industriji, obrtu, trgovini i prometu (Živaković-Kerže, 1996).

Osijek je na početku 20. stoljeća imao brojne pučke škole, gimnazije i strukovne škole. U gradu djeluju kulturna, umjetnička, sportska, dobrotvorna i kazališna društva, kao i brojni kafići, krčme te kavane. Osim u

⁴² Osim *Slavonische Presse*, u Osijeku je važan bio njemački dnevnik *Die Drau*.

Hrvatskom narodnom kazalištu, koje je u gradu utemeljeno 1907. godine, Osječani su kulturno uzdizanje mogli potražiti u tri kina, od kojih je kino Urania u Gornjem gradu ujedno i vrhunsko dostignuće secesijske arhitekture u Hrvatskoj. U Osijeku je 1914. godine sportski i kulturni život bio vrlo razvijen (Balta, 2015). Ipak u prostornom, ali i gospodarskom smislu, Osijek je i dalje ostao teško povezan zbog udaljenosti Gornjeg i Donjeg grada koji su bili odvojeni starom vojnom utvrdom Tvrđom (Živaković-Kerže, 1996).

Reakcija Osijeka na atentat

Povod za početak Prvog svjetskog rata bio je atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju Chotek 28. lipnja 1914. godine. U gradu Osijeku lokalni je tisak izdao posebna izdanja kojima je javnost obavijestio o sarajevskoj nesreći. U samo nekoliko sati otkako je vijest stigla u Osijek izvještene su crne zastave na gradskoj vijećnici i na kući gradonačelnika Ante Pinterovića, otkazani su koncerti i kino-predstave koji su se tog dana trebali održati, a gostionice i ulice bile su pune ljudi do kasnih noćnih sati. Taj su dan novinari radili pod velikim pritiskom javnosti koja se okupila ispred redakcija u želji da saznaju više informacija (Narodna obrana, 1914).

Osječani su prvih dana, kao i u mnogim mjestima Austro-Ugarske, mogli u tisku čitati biografske crtice o Franji Ferdinandu. U *Narodnoj obrani* pisalo se i o nadi koju je upravo hrvatski narod polagao u budućeg vladara, uz bijesne komentare o besmislenosti zločina bez motiva (Narodna obrana, 1914). Kurioziteta radi, spominje se i da je jedan od atentatora, Nedeljko Čabrinović, prethodne godine dva dana boravio u Osijeku (Narodna obrana, 1914). Osječani su ubrzo mogli vidjeti slike iz Sarajeva koje je u grad donio trgovački putnik, a umnožio i izložio svjetloslikar g. Svirčević. Slike su prikazivale dolazak nadvojvode Franje Ferdinanda u Ilidžu, nadvojvodski par nakon prvoga pokušaja atentata te (navodno) uhićenje atentatora Principa (Narodna obrana, 1914).

Uoči 1. srpnja 1914., kada se u župnoj crkvi sv. Petra i Pavla održala svečana misa zadušnica, gradonačelnik Pinterović uputio je proglas građanima da na svojim domovima izvjesi crne zastave te pozvao na obustavu glazbenih produkcija i zabava (Narodna obrana, 1914). Žalobne službe

održane su i u evangeličkoj župnoj crkvi, u gornjogradskoj i donjogradskoj bogomolji te u pravoslavnoj crkvi. Gradsko je zastupstvo održalo žalobnu sjednicu u gradskoj vijećnici, a novine su prenijele gradonačelnikov govor koji je dotični jedva pročitao od navale emocija (Narodna obrana, 1914). Osječani su ubrzo u kinu Urania mogli gledati prijenos tjelesa nadvojvode i vojvotkinje u Trstu s mora na kolodvor, a tisak je prenosio da su gledatelji bili izrazito ganuti (Narodna obrana, 1914). Gradonačelnik je zamolio osječke trgovce da 3. srpnja od pola 4 do 6 sati popodne, tj. tijekom spirova prijestolonasljedničkog para, zatvore dućane kako bi izrazili sućut građanstva (Narodna obrana, 1914).

Osječki tisak danima je prenosio reakcije na atentat u Kraljevini, Monarhiji i ostatku Europe. Odjek atentata poprimio je drukčiji oblik u Zagrebu, gdje je održana burna rasprava Hrvatskog sabora, čiji su zapisnik Osječani mogli čitati u *Slavonische Presse*. Tako su se prenosili žestoki napadi opozicijskih zastupnika upućeni Hrvatsko-srpskoj koaliciji koju se opisivalo kao organizatoricu samog atentata (*Slavonische Presse*, 1914).

Kao i u nekim drugim mjestima Austro-Ugarske, u Osijeku su se javili ekscesi i demonstracije kao reakcije na atentat. Pritom *Narodna obrana* i *Slavonische Presse* ne spominju uvijek iste demonstracije. Na jednoj kući u Zmajevoj ulici 30. lipnja osvanuo je plakat na kojem se protestiralo protiv naziva te ulice nazvane po srpskom književniku Jovanu Jovanoviću Zmaju, s prijetnjom da će građanstvo samo reagirati ako službe ne uklone naziv (Narodna obrana, 1914).

Nakon misa zadušnica za nadvojvodu Franju Ferdinanda i vojvotkinju Sofiju Chotek u Gornjem gradu, Tvrđi i Donjem gradu, u tim su se dijelovima grada zbile demonstracije u kojima je mladež izvikivala *Abcug koalicija* i *Abcug izdajice* (Narodna obrana, 1914). *Slavonische Presse* izvijestio je, s druge strane, o demonstracijama skupine studenata nakon održanog rekvijema. Studenti su prolazili Kapucinskom i Chavrakovom ulicom (glavnim prometnicama u centru grada) uz povike *Dolje Srbi!* i pjevanje *Lijepo naše domovine* (*Slavonische Presse*, 1914).

O nastavku demonstracija svjedoči i događaj nakon kino-predstave u Uraniji kada je nekolicina mladih razbila više prozora na kući dr. Milana Maksimovića u Sunčanoj ulici (*Slavonische Presse*, 1914). Pod povećalom javnosti našao se i tadašnji osječki dogradonačelnik Vaso Muačević koji je, govorilo se, na dan atentata pijančio s jednim gostom. Novine su stale u

obranu dogradonačelnika, ali dogradonačelnik je u drugoj polovici rujna dao ostavku (Narodna obrana, 1914).

Novine su pisale i o demonstracijama na donjogradskom Trgu bana Jelačića gdje se okupilo 60-ak mladića, đaka, trgovačkih pomoćnika i šegрта koji su željeli demonstrirati pred Srpskom štedionicom, što je redarstvo spriječilo (Narodna obrana, 1914).

Napetosti u Donjem gradu nisu jenjale nekoliko dana. 5. srpnja u 4 sata popodne novoosnovani pravaški klub sazvaio je ophod nakon prvog sastanka kluba. Taj je događaj premješten za večernje sate, ali ga je redarstvo zabranilo. Međutim u 10 sati navečer na glavnom donjogradskom trgu skupilo se oko 200 ljudi, uključujući i sudionike sastanka, koji su demonstrativno klicali i pjevali (Narodna obrana, 1914). Iako je žalosni skup koji su pravaši najavili za 12. srpnja policija zabranila, obrazloživši kako bi se grupi mogli priključiti elementi koji bi tu prigodu iskoristili za demonstracije i izgrede (Slavonische Presse, 1914), pravaši su svejedno pozvali svoje pristaše da se skupe u gostioni „Zlatnom suncu“. Pojavili su se i socijaldemokrati te pristaše narodnog jedinstva i preuzeli njihove prostorije, na što su pravaši napustili gostionu (Narodna obrana, 1914). Lokalni je tisak izvještaje o demonstracijama ponekad popratio i vlastitim komentarima, pa je *Narodna obrana* pozivala da se prestane s uzaludnim remećenja mira (Narodna obrana, 1914).

Objava rata

Uoči proglašenja rata lokalne su novine izvještavale o tekućim pitanjima, a život se u gradu nastavio uobičajenim tijekom. Slično je bilo i u ostatku banske Hrvatske (Agičić, 1995). Objava teksta note koju je Austro-Ugarska uručila Srbiji (Narodna obrana, 1914) u Osijeku je izazvala veliku zabrinutost. Upravo su zato u trenutku kada je iz Beograda stizao odgovor, gostionice i kavane bile pune posjetitelja koji su nestrpljivo čekali rasplet događaja. O nezadovoljavajućem odgovoru srpske vlade i proglašenju odluke o mobilizaciji pisala je *Narodna obrana* u posebnom izdanju 25. srpnja 1914. godine u 9 sati navečer. Dojam u gradu bio je izuzetno buran.

„Vijest o tome, da je rat na dogledu, isprva je izazvao muklu šutnju i zabrinutost, ali onda je provalio gnjev na izazovnika, te je potištenost prvoga momenta zamijenilo zadovoljstvo, da se Monarhija konačno riješila na

odlučan korak. Kad je o pomoć ulicama zaszvirala vojnička glazba, provalilo je opće oduševljenje u čas se isprazniše svi javni lokali, i svjetina je u dugim povorkama kličući pratila vojničku glazbu.“ (Narodna obrana, 1914)

Odluka od 25. srpnja o djelomičnoj mobilizaciji u osječkom tisku je objavljena 26. srpnja 1914. godine (Slavonische Presse, 1914). Briga oko provedbe mobilizacije u Virovitičkoj županiji (čije je Osijek bio sjedište) pripala je podžupanu pl. Labašu (Narodna obrana, 1914). Krizno stanje u Monarhiji objavljeno je 27. srpnja, kada na snagu stupaju „Iznimne mjere u slučaju rata“, a Car i kralj Franjo Josip I. dao je ovlast hrvatskom banu Ivanu Skerlecu Lomničkom da uvede izvanredno stanje u Banskoj Hrvatskoj (Vukičević, 2014). Odredba o sveopćoj mobilizaciji cjelokupne vojske, mornarice i obaju domobranstva i saziv pučkog ustanka osvanuli su na osječkim naslovnicama 1. kolovoza.

Naredbe hrvatskoga bana Skerleca objavljene 28. srpnja 1914. godine u osječkom dnevnom tisku bile su brojne. Neke su od novih mjera ograničavale držanje poštanskih golubova, najavile kontrolu poštarskog brzojavnog i telefonskog prometa, ograničavale ustrojenje i djelovanje društava, privremeno obustavile zakon „o pravu sakupljati se“, ograničile promet vodenih vozila i na razne druge načine utjecale na kretanje, djelovanje i komunikaciju svih stanovnika Hrvatske i Slavonije. Proglašen je prijeki sud nad područjem Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pa tako i nad područjem grada Osijeka. Zbog zločina bune, ubojstva, paleža i javnog nasilja „zlobnom oštetom“ tuđeg vlasništva uvedena je smrtna kazna. Paralelno s proglasom mobilizacije pojavio se u novinama i poziv bolničarkama za ranjenike koji je uputio gradski fizikat, a u istom pozivu istaknuto je kako se određeni broj gospođa i gospođica već prijavio. Tako su i neke žene, usporedno s muškarcima, odmah stupile u službu rata.

Skupoća i problem radne snage

Zbog koncentracije vojske domobranstva i pučkih ustaša u gradu nastaju česte inflacije (Balta, 2015). Iz straha od nestašice, osim uvođenja najviših mogućih cijena brašna, kruha i drugih namirnica, gradsko je poglavarstvo odlučilo da se zaliha brašna i svinja ne smije prodavati izvan područja grada bez dozvole. No zabrana prodaje brašna ukinuta je već 3. kolovoza.

Isto tako, iako je 30. srpnja uvedena najviša moguća cijena brašna i kruha, 27. kolovoza ona je ukinuta zbog povoljne žetve (Narodna obrana, 1914).

Lokalni tisak redovito je prozivao i posramljivao trgovce koji su dizali cijene. O učinkovitosti takvih članaka govore i redovita javljanja prozvanih u istim novinama kako bi obranili vlastitu čast. Tako je jedan donjogradski ljekarnik, gospodin Frank, tražio od uredništva da navodne tužbe građana na njegove previsoke cijene nisu istinite te da on ne samo da ne diže cijene, već takav postupak i osuđuje (Narodna obrana, 1914). Dok su neki trgovci pokušavali skinuti kalju sa svog imena, drugima se dokazala krivnja, pa su osuđeni na novčanu kaznu ili zatvor (Narodna obrana, 1914). No ističani su i lijepi primjeri kada su trgovci prodavali proizvode ispod cijene ili pokrenuli akcije prikupljanja proizvoda za vojnike u svojim radnjama (Narodna obrana, 1914).

Usljed mobilizacije osjetio se odljev radne snage, pa je 10. kolovoza osvanula naredba Vladinog povjerenika o poljskom radu kojom je zbog problema nestanka „radnih sila“ naređeno da se u svakoj općini popišu radno sposobni muškarci i žene bez obzira na starost kako bi se razdijelili među zemljoposjednicima tako da se rad može pravovremeno dovršiti. Od te dužnosti oslobođeni su bili svi koji rade u javnoj službi, bolesni, posebno potrebiti obrtnici, samostalni gospodari sa svojom obitelji koji imaju vlastitog posla na zemlji, kao i žene koje moraju obavljati neodgodive kućne poslove, kao kuhanje, brigu za malenu djecu itd. Predložilo se i da starije i nemoćne žene budu određene za čuvanje djece i eventualno zajedničke kuhinjske poslove kako bi radno sposobne žene i djevojke u što većem broju mogle raditi (Narodna obrana, 1914).

Žene su se posvuda u zaraćenim zemljama u većim ili manjim mjerama počele zapošljavati na mjestima mobiliziranih vojnika. Tako je *Narodna obrana* pohvalila rad telefonistica koje su preuzele mjesta mobiliziranih vojnika te redovito radile i noćne smjene (Narodna obrana, 1914). Budući da su zbog mobilizacije primarnog hranitelja neke žene počele tražiti posao ili dodatnu zaradu, Odbor za opskrbu vojnih obveznika već je 6. kolovoza u novinama uputio molbu poslodavcima da se jave ako trebaju radnu snagu, a osobito žensku (Narodna obrana, 1914).

Humanitarni angažman

Lokalne su novine redovito informirale javnost o osnivanju pojedinih dobrotvornih odbora i akcija te prenosile koje potrepštine trebaju, a kojih dobivaju i previše. Osim istaknutog rada Crvenog križa, Odbora za organizaciju ratne bolničarske službe, Odbora za podvorbu putujućih vojnika i ranjenika, Odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika, Sanitetskog odbora, Odbora za skupljanje zimskog krzna, Gradskog pripomoćnog ureda te angažmana učiteljica i učenica koje su izradivale pletenu odjeću za vojnike, kao i angažmana drugih učitelja i učenika, provodili su se i dobrotvorni koncerti, čajanke i razne akcije od kojih je najpoznatija postala „Dadoh zlato za željezo“, koja je pozvala žene u čitavoj Monarhiji da daruju zlato u zamjenu za željezni prsten, u svrhu potpore obiteljima mobiliziranih muškaraca. Osim „Dadoh zlato za željezo“, tijekom rata postala je popularna i akcija „Ratna spomen-lipa“ (Božić-Drljača i Jelaš, 2014). O humanitarnim akcijama u Osijeku uopće od ljeta 1914. do ljeta 1915. godine tiskana je knjižica Ratni almanah grada Osijeka u kojoj je opisana osječka humanitarnost tijekom prvih godinu dana trajanja rata. Po uzoru na Zagreb, u Osijeku je uslijed mobilizacije velikog broja gradskih policajaca sredinom rujna osnovana i Građanska straža (Grubišić, 2004).

U Osijeku je bilo više bolnica u koje su redovito pristizali ranjenici i koje su do kraja godine bile prepune. Bolnica Crvenog križa nalazila se u Jägerovoj ulici, a na željezničkom kolodvoru nalazila se prihvatna bolnica. U toj su bolnici volontirale brojne Osječanke koje su danju i noću pružale njegu ranjenicima. Ratni almanah (1915) spominje oko stotinu njegovateljica (neke punim imenom, poput časnih sestara reda sv. Vincenta Pavlovskog, a neke samo po imenu supruga) i nadzornica kuhinje koje su služile u bolnici. Postojalo je više bolnica u Tvrđi (Balta, 2015), kao i vojne bolnice u Donjem gradu (Ratni almanah, 1915). Treba reći i da je Društvo Urania-Kino u svojoj zgradi uredilo bolnicu za časnike (Ratni almanah, 1915). Svuda u gradu ljudi su bili gladni informacija o ratu, pa su ponekad pokušavali nešto saznati od samih ranjenika u dotičnim bolnicama (Narodna obrana, 1914).

U Osijeku su gospođe iz triju „gospojinskih osječkih društava: katoličkog, pravoslavnog i židovskog, odlučile bez obzira na različite vjere i narodnosti

upreti sve snage u rad oko Crvenog križa“.⁴³ Supruge poznatih Osječana, kao i brojne druge mlade žene i časne sestre, primile su se, tako, bolničke službe, a uključile su se i u brojne druge akcije (Dobrovšak, Herman-Kaurić, 2017). Osječku podružnicu Crvenog križa predvodila je grofica Otilija Althann.

I lokalni se tisak uključio u rad Crvenog križa, pa su uredništva preuzimala donacije građana. U početku su se tiskala imena donatora, ali radi uštede prostora sve skupljeg papira, a i činjenice da nisu svi željeli biti imenovani, ta se praksa postupno ukinula. Ipak, *Slavonische Presse* nastavio je redovito navoditi donatore akcije „Dadoh zlato za željezo“.

Ubrzo je u gradu osnovan i zajednički Odbor za sabiranje priloga za Crveni križ i za porodice zaostale iza vojnika u boju, a potrebite obitelji dobivale su i doznake kojima je gradska blagajna iz priloga prodavačima isplaćivala nabavljenu hranu (Narodna obrana, 1914).

Ranjenici na kolodvorima

Na osječkom gornjogradskog kolodvoru 9. kolovoza i službeno je osnovan Odbor za podvorbu putujućih vojnika i ranjenika koji je na sebe preuzeo zadatak dvoriti prolazeće vojnike nudeći im jelo, nealkoholno piće, (vrlo tražene) cigarete, dopisnice, ali i priliku za pranje (Ratni almanah, 1915). Takve akcije pojavile su se u čitavoj Hrvatskoj (Dobrovšak i Herman Kaurić, 2017). Vojnicima su na kolodvorima olakšavali put gospoda, gospođe, profesori i učenici. Odbor je uveo i uspomene na donacije, pa se tako od listopada za plaćanje čaja ili komada kruha vojniku u prolazu dobivala potvrda s ilustracijom 1914. godine (Narodna obrana, 1914).

Osnovana je i ratna dobrovoljna četa za prenošenje bolesnika pod upravljanjem dr. Saše Isakovića, a tim naporima pridružili su se i vatrogasna društva u Gornjem, Donjem i Novom gradu koja su svakodnevno prenosila ranjene vojnike iz željezničkih u tramvajska kola ili u gradske bolnice (Ratni almanah, 1915).

43 O radu Crvenog križa u Osijeku tijekom Prvog svjetskog rata pisali su Milorad Mišković i Lazar Stojanović u radu *Uloga i značaj organizacije Crvenog križa u Osijeku za vrijeme Prvog svjetskog rata*, objavljenom u Zborniku radova Prvog simpozija povijesti zdravstvene kulture Slavonije i Baranje (Osijek, 1982, str. 154-166).

Gradski pripomoćni ured i obitelji mobiliziranih vojnika

Među značajnim humanitarcima istaknuo se Hugo Spitzer, osječki odvjetnik i židovski aktivist. Zbog brojnih pokrenutih dobrotvornih akcija čije je koordiniranje bilo zahtjevno, Spitzer je predložio osnivanje stalnog gradskog pripomoćnog ureda. Ured je s radom počeo 15. listopada, a Spitzer je imenovan za predstojnika (Ratni almanah, 1915). Gradski pripomoćni ured u sebi je usredotočio sve osnovane i započete dobrotvorne ratne akcije, izuzev bolničke njege i njege ranjenika, a velik fokus stavljen je na podupiranje obitelji vojnika koji su pozvani u rat (Ratni almanah, 1915).

Ured je redovito utvrđivao prava na državnu potporu obiteljima mobiliziranih vojnika, davao potpore iz dobrovoljnih prinosa, nudio vođenje tutorskih i ostavinskih rasprava i slično. Pritom novčane potpore iz sredstava koja su donirali osječki građani nisu mogli dobiti oni kojima je dodijeljena državna potpora. No jasno utvrđivanje prava na državnu potporu bio je dugotrajan proces koji je stvorio brojne probleme obiteljima koje su se za tu potporu prijavile. Ured je primao pritužbe stranaka kojima je državna potpora uskraćena, snižena ili oduzeta te, one opravdane, prosljeđivao nadležnim oblastima. Novine su pisale i tko ima pravo na potporu: „supruga; dijete i onda, ako je izvan braka rođeno; pastorče; unuk; otac, mati, očuh i maćuha; djed, baka; otac supruge, mati supruge; brat i sestra ili polubrat i polusestra, ali samo ako nemaju stalni posao, ako se nisu u stanju uzdržavati i ako ih je mobilizirani muškarac stvarno i uzdržavao“ (Narodna obrana, 1914).

No potpora za obitelji mobiliziranih koju su skupljali Osječani nije bila moralno neobvezujuća. Krajem rujna 1914. spominju se određene zloupotrebe potpora gdje supruge i članovi obitelji dobiveni novac troše na zabavu (Narodna obrana, 1914). Korisnici potpora javno su opomenuti da će im zbog takvog ponašanja potpora biti ukinuta.

Angažman učiteljica i učenica

Narodna obrana 13. rujna objavila je molbu kr. vladinog povjerenika za županiju virovitičku i kr. slobodni grad Osijek da se sastave odbori za skupljanje novca za nabavu potrebnog materijala za šivanje zimske odjeće za vojnike te da se djevojke i žene prime posla, a posebice su pozvane općine

i pučke škole (Hrvatska obrana, 1914). Na poticaj ravnateljice više djevojačke škole Marije Pinterović s djevojčicama ženskog sirotišta i učenicama gradskih pučkih škola započelo je skupljanje vunice, zimskih kapa i sličnih predmeta za vojnike (Hrvatska obrana, 1914). Posao ručnog rada nastavio se i u listopadu pa je Uprava više djevojačke škole pozvala trenutačne i bivše učenice škole na sastanak 7. listopada u Gradskoj vijećnici radi dovršavanja rublja za ranjene vojnike (Slavonische Presse, 1914).

Mlade učenice i samoinicijativno su se angažirale kako bi pomogle vojnicima i ranjenicima. Tako su Marija Flander i Micika Jedinger, učenice više djevojačke škole, sa svojim prijateljicama skupile novac za mlijeko, kavu, šećer, kruh i podijelile ranjenicima u vojarni u Tvrđi, zbog čega su zavrijedile spomen u lokalnom tisku (Narodna obrana, 1914).

Svaštice iz ratnih dana 1914. godine

Lokalni je tisak redovito pisao o životu u Osijeku u ratnim danima. Hvalili su pokrenute akcije, prozivali trgovce koji podižu cijene, isticali koje su kino-predstave uspješne i kakvi se koncerti ili dobrotvorne akcije održavaju. Željno se iščekivala i nova kazališna sezona Hrvatskog narodnog kazališta. Sezona je otvorena početkom listopada *Barunom Trenkom* Josipa Eugena Tomića (Narodna obrana, 1914). Dio prihoda bio je namijenjen Crvenom križu i obiteljima mobiliziranih vojnika. Dramski i operni repertoar općenito prilagodio se ratnim aktualnostima, a kazališni komadi poput *Dadoh zlato za željezo* i *Kralj je zvao!* pokazivali su da se kazalište izravno uključilo u ratnu kampanju (Božić-Drljača i Jelaš, 2014).

Novost u kulturnom životu bili su učestali prikazi najnovijih brzojavki s ratišta koje su se počele prikazivati u kinu Urania nakon večernjih projekcija. Vrlo brzo počinju se prikazivati i prve duže snimke događaja iz rata. Tako su gledatelji u kinu Urania moli pogledati prikaz *Pariz u plamenu*, svjetsku senzaciju o velikoj ratnoj drami s bojišnice u Francuskoj (Slavonische Presse, 1914). Slično je bilo i u kinu Royal Biograph, gdje se u listopadu prikazuju snimke s ruskog, srpskog i francuskog ratišta (Hrvatska obrana, 1914).

Budući da je Osijek bio vojno središte u koje se slijevao velik broj mladića, gostionice i kulturno-zabavni događaji bili su posjećeni. Tako se moglo u novinama pročitati raznih poziva poput onog gornjogradskog Hotela

Central kako će od 10. listopada u njemu svakog dana priređivati koncert poznata damska kapela Beke iz Budimpešte (Slavonische Presse, 1914).

Na štetu učenika i učenica odgođen je početak školske godine u nekim pučkim školama i srednjim zavodima (Narodna obrana, 1914). U Osijeku je obuka u pučkim školama započela 1. rujna u Donjem gradu, Tvrdi i Novom gradu, ali obuka u višoj djevojačkoj školi i u gornjogradskim pučkim školama u Jägerovoj i Aninoj ulici odgođena je zbog prenamjene prostorija za vojne potrebe (Narodna obrana, 1914). Nastava u školi u Aninoj ulici započela je tek 1. studenog (Hrvatska obrana 1914), a održavala se ponedjeljkom, srijedom i petkom, dok se ona u Jägerovoj održavala utorkom, četvrtkom i subotom (Hrvatska obrana, 1914). Uskoro se počinje tražiti i rješenje za obuku u srednjim školama čije su se zgrade koristile za vojne potrebe. Tako je odlučeno da će se nastava realne gimnazije i trgovačke akademije održavati u prostorijama kr. kotarskog suda u Gornjem gradu (Hrvatska obrana, 1914), a nastava je počela 23. studenog (Hrvatska obrana, 1914). Nastava u višoj djevojačkoj školi započela je tek 6. prosinca, a s obzirom na to da su u istoj zgradi nastavu imali učenici kr. velike gimnazije, napravljen je poseban raspored (Hrvatska obrana, 1914).

U Osijeku su noći postale mračnije. Radi štednje plinske rasvjete, gradske su svjetiljke noću gorjele sat kraće, a i sami su građani pozvani na štednju plina (Narodna obrana, 1914). Crno se Osječanima pisalo i pojavom kolere, pa je ban Skerlecz odredio da se za cijelo vrijeme trajanja rata i opasnosti od kolere za Osijek i Vinkovce uspostavi Bakteriološki laboratorij (Slavonische Presse, 1914).

U opticaj je krajem studenog 1914. godine ušao i zidni ratni kalendar za 1915. godinu, a bio je ukrašen reklamama trgovačkih tvrtki grada Osijeka i nacrtom Hrvatskog narodnog kazališta. Prodavan je u dobrotvorne svrhe, za Crveni Križ, invalidski dom i obitelji poginulih na bojnopolju (Hrvatska obrana, 1914). Posljednji mjesec godine donio je članke s osvrtima na ratnu stvarnost. Tako je *Narodna obrana* 14. prosinca objavila podatak da je do tada Osijekom prošlo 17 115 vojnika, 30 časnika i 300 podčasnika (Hrvatska obrana, 1914).

Zaključak

Na Badnjak 1914. Božićna čestitka na naslovnici *Hrvatske obrane* otpočela je u sumornom tonu: „Nije nam se dosta činilo staviti na čelo ovog članka, kao prijašnjih godina u taj dan, jednostavni naslov ‘Božić’, kada je taj Božić, što nam sutra sviće, onako sasvim drukčiji, nego svi njegovi dojakošnji prethodnici“ (Hrvatska obrana, 1914, 1).

Kraj prve godine Prvog svjetskog rata Osječani su dočekali u otrježnjujućoj realnosti svjetskog, modernog i totalnog ratovanja. Od kolovoza 1914. godine brojni su unovačeni muškarci napustili grad, neki ostavljajući obitelji bez primarnog uzdržavatelja. Školsku je godinu obilježilo odgađanje nastave i improvizirane učionice zbog prenamjene školskih zgrada u vojne svrhe, a od samog početka javilo se divljanje cijena. Pa ipak – u osječkim se novinama moglo pročitati kako su gostionice, kavane, kazališta i kino-dvorane vrlo dobro posjećeni. Odljev mladića i priljev ranjenika i vojnika, problem radne snage i pune kavane, brojne humanitarne akcije i lihvarenje – sve je to činilo stvarnost prve godine totalnog rata popraćenu u tisku, sa svim kontradikcijama društva koje teži održavanju životne stabilnosti. No, jedan se problem održao do kraja 1914. godine, a to je bila konstantna skupoća, pri čemu su lokalne novine bile vokalne pri prozivanju mešetarenja.

Velik broj humanitarnih akcija pokrenutih u prvoj godini rata govori u prilog činjenici da je u gradu postojala želja za doprinosenjem ratnom naporu, te je pozadinska fronta aktivna od početka mobilizacije u Osijeku. Od početne euforije i značajnog humanitarnog angažmana mnogi su kraj 1914. godine dočekali s nestrpljivom nadom u skori završetak čitavog pothvata, ne sluteći da su najteža razdoblja rata tek pred njima.

Bibliografija i izvori

- Agičić, D. (1995). Civil Croatia on the Eve of the First World War (The Echo of the Assassination and Ultimatum). *Povijesni prilozi*, 14, 301-317. URL: <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/157964> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Balta, I. (2015). Civilni život i aprovizacija u Osijeku i Slavoniji u Prvom svjetskom ratu. U: *Zbornik radova konferencije Učešće dobrovoljaca i uloga civilnog stanovništva u Prvom svjetskom ratu*, Novi Sad: Arhiv Vojvodine. URL: <https://www.arhivvojvodine.org.rs/sr/38-kategorije-cirilica/zbornici-radova> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Balta, I. (2001). Zapisi o osječkim vojnim jedinicama u Prvom svjetskom ratu. *Analiti Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 17, 67-88
- Baumgartner, J. (1981). Newspapers as historical sources. *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 9, 256–258. URL: <http://www.jstor.org/stable/29791732>. [pristup: 25. 1. 2022.]
- Božić-Drljača, V. Jelaš, D. (2014) *Život u Osijeku u okolnostima Prvog svjetskog rata: katalog izložbe*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku. URL: <https://www.bib.irb.hr/952534> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Červenjak, J. Živaković-Kerže, Z. (2014). Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće. *Scrinia Slavonica*, 14, 129–141. UR: <https://hrcak.srce.hr/en/130454> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Dobrovšak, Lj. Herman Kaurić, V. (2017). Židovke dobrotvorke – uloga ženskih članova židovskih obitelji za vrijeme Prvog svjetskog rata u banskoj Hrvatskoj. *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 455-485.
- Grubišić, A. (2004). Osječka građanska garda u Prvom svjetskom ratu. *Osječki zbornik*, 27, 111-119. URL: <https://hrcak.srce.hr/en/163553> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Herman Kaurić, V. (2007). *Za naše junake...Rad dobrotvornih humanitarnih društava u gradu Zagrebu 1914. – 1918*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet
- Jurić, M. (2009). Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti. *Libellarium*, 2, 121-144. URL: <https://hrcak.srce.hr/67047> [pristup: 15. 9. 2022.]
- Kolar Dimitrijević, M. (1991). Utjecaj Prvog svjetskog rata na kretanje stanovništva i stočarstva na području Hrvatske i Slavonije. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb*, 24, 41-56.
- Mišković, M. Stojanović, L. (1982). Uloga i značaj organizacije Crvenog križa u Osijeku za vrijeme Prvog svjetskog rata. U: B. Milošević i sur. (ur.) *Zbornik radova Prvog simpozija povijesti zdravstvene kulture Slavonije i Baranje*,

(154-166), Osijek: Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture zajednice općina

Narodna/Hrvatska obrana, 1914.

Osijek i okolica za svjetskoga rata 1914.-1915.: Ratni almanah. Osijek: Prva hrvatska dionička tiskara, 1915.

Slavonische Presse, 1914.

Vukičević, M. (2014). Aspects of personal freedom during the First world war in Zagreb. *Review of Croatian History*, 10, 97-112. URL: <https://hrcak.srce.hr/en/138635> [pristup: 15. 9. 2022.]

Vukičević, M. (2020). *Zagreb 1914. – 1918. Grad i stanovnici u Velikome ratu*. Zagreb: Despot infinitus

Živaković Kerže, Z. (1999). *S tradicionalnih na nove puteve: trgovina, obrt, industrija i bankarske ustanove grada Osijeka na prijelazu stoljeća od godine 1868. do 1918.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Osijek: Društvo za hrvatsku povjesnicu.

Živaković Kerže, Z. (1996). *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868. – 1918.)*. Osijek: Društvo za hrvatsku povjesnicu Osijek.

Župan, D. (2009). Dobre kućanice: Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća. *Scrinia Slavonica*, 9, 232-256. URL: <https://hrcak.srce.hr/61607> [pristup: 15. 9. 2022.]

1914 IN OSIJEK IN THE NEWSPAPER NARODNA/ HRVATSKA OBRANA AND SLAVONISCHE PRESSE

Abstract

The paper attempts to show some aspects of life in Osijek in the first year of the First World War as written in the newspapers Narodna obrana (Hrvatska obrana) and Slavonische Presse. Special emphasis in the paper is put on the echo of assassinations and the declaration of war, as well as on the description of some important charity events in the city. From the beginning of the war, newspapers were an important means of information, conveying news about the progress of the war and proclamations and orders that affected city life. During the year, they regularly described the problems caused by the war and presented their own impressions or those sent to them about everyday life in the city. It is evident from everyday life in Osijek that not only mobilized men were put into the service of the war, but also the local population, which indicates that already in its first year, the war required the activation of the home front, which included cultural institutions, school institutions, and numerous residents who put in the effort mostly to help the wounded soldiers and families of mobilized men.

Keywords: 1914; First World War; Osijek